

References

1. Derzhavnyi arkhiv Cherkaskoi oblasti. F. 696. Op. 1. Spr. 27. 126 ark. 2. Kandaurova T.N. Sistema obrazovaniya v voennykh poseleniyakh Rossii v XIX v. [Education system in the military settlements of Russia in the XIX century]. Pedagogika. 2000. № 7. S.73. 3. Nikitina V. N. Mnogostradal'nye. Ocherki byta kantonistov [The long-suffering. Essays on the life of cantonists]. S.Pb., 1872. S. 13. 4. O imenovanii eskadronami kantonistov voennogo, formiruemykh dlya polkov odnoi legkoi kavaleriiskoi divizionii [On the naming of squadrons of military cantons formed for the regiments of a light cavalry division]. PSZ RI. II. S.Pb., 1843. T. XVII. Otdelenie pervoe. 1842. № 15650. S. 379. 5. O predpisanii povsemestno, daby vse irregulyarnye voiska i voenno-uchebnye zavedeniya, obrashchalis' v Departament Voennykh Poselenii [About the order everywhere, so that all irregular troops and military schools, applied to the Department of Military Settlements]. PSZ RI. II. S.Pb., 1843. T. XVII. Otdelenie vtoroe. 1842. № 16389. S. 283. 6. O privedenii kantonistskikh eskadronov Kievskogo i Podol'skogo voennogo poseleniya v ravnyi sostav s prochimi i o sformirovanii odnoi batarei [About bringing the cantonistic squadrons of the Kiev and Podolsk military settlements into an equal composition with other and the formation of a single battery]. PSZ RI. II. S.Pb., 1845. T. XIX. Otdelenie pervoe. 1844. № 18448. S. 777–778. 7. O uprazhnenii kantonistskikh eskadronov i batarei okrugov voennogo poseleniya kavalerii [On the abolition of cantonistic squadrons and batteries of the districts of the military settlement of the cavalry]. PSZ RI. II. S.Pb., 1858. T. XXXII. Otdelenie pervoe. 1857. № 32200. S. 734. 8. Fedorov D.V. «Igrushechnaya armiya» (Iz byta yuzhnorusskikh kantonistov) [«Toy Army» (From the life of South Russian cantonists)]. Istoricheskii vestnik. 1899. T.78. №10. S. 154–158. 9. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv u m. Kyievi (dali – TsDIAK Ukrainy). KMF 12. Op. 1. Spr. 111. 44 ark. 10. TsDIAK Ukrainy. F. 445. Op. 1. Spr. 128. 919 ark. 11. Yachmenikhin V.K. Reforma nizshego voyennogo obrazovaniya v Rossii pervoi treti XIX v. [Reform of the Lower Military Education in Russia in the First Third of the 19th Century]. Filosofskii vek. Al'manakh. Vyp. 16. Evropeiskaya identichnost' i rossiiskaya mental'nost' [European identity and Russian mentality]. S.Pb., 2001. 305 s.

Bogdan Lugovy

THE MILITARY EDUCATION SYSTEM AND SOME ASPECTS OF UPBRINGING OF THE CANTONISTS IN KYIV AND PODILLYA PROVINCES

The article highlights the educational system of cantonists organization and functioning of the military settlements in Kyiv and Podillya provinces. Schools of the cantonists was acted from 1840 to 1856. During its existence, there have been several structural changes: squadrons of the cantonists, batteries and battalions. The boys' knowledge and skills were used in military units, where they were sent after studying. Schools of the cantonists were a structural unit of the army of Russian Empire and fully reflected the gist of autocracy.

Key words: military settlements, cantonist, education, upbringing, squadron.

УДК 94 (477)

Микола Москалюк

РОЛЬ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПІДГОТОВЦІ КАДРІВ ДЛЯ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті досліджено роль вищих навчальних закладів, підприємств, історія розвитку вищої технічної освіти у підготовці кадрів для промисловості України у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Підбір кваліфікованих спеціалістів, виникнення спеціальних навчальних закладів сприяли тому, що промисловість одержала фахівців, які відігравали важливу роль у подальшому промисловому розвитку України. Розвиток промисловості сприяв формуванню постійних робітничих кадрів, відірваних від землеробства і позбавлених засобів виробництва.

Ключові слова: кадри, промисловість, навчальний заклад, Україна, Російська імперія, губернія.

З розвитком промисловості в Україні збільшується кількість кваліфікованих кадрів із числа російських та українських робітників.

Над цією проблематикою працювали такі дослідники, як З. Афанасьєва [1], К. Воблий [2–3], Б. Кругляр [5], Т. Ніколаєва [7], С. Ховрич [8], Н. Шип [10] та інші. Вони досліджували лише окремі аспекти кадрового забезпечення промисловості України у досліджуваний період. Виходячи із цього, у статті передбачено детальніше дослідити вплив кваліфікованих кадрів на промисловий розвиток України зазначеного періоду.

Інтереси буржуазії в Україні у галузі освіти зосереджувалися на підготовці кваліфікованих робітників, спеціалістів середньої ланки та управлінців промислових об'єктів. Тому найбільш вагомю формою її активності у сфері освіти була підтримка професійних навчальних закладів різних освітніх рівнів. Упродовж останньої третини ХІХ ст. питання про незадовільний стан професійної освіти постійно зазначалося на сторінках періодичної преси, неодноразово

порушувалося на багатьох з'їздах гірничопромисловців півдня Росії, на засіданнях губернських земських зібрань і міських дум, купецьких зібрань та біржових комітетів [7, с. 82–83].

Кадри з вищою інженерно-технічною освітою готувалися у Москві та Петербурзі. Зокрема, випускники Петербурзького технологічного інституту обслуговували цукровий завод і паперову фабрику в Чернігівській, цукрові заводи у Київській, Подільській, Полтавській і Харківській губерніях. Загальноросійським центром підготовки кадрів був Петербурзький інститут інженерів шляхів сполучення [10, с. 107]. Зокрема, для перевірки виробництва на промислових підприємствах Чернігівської губернії у 1913 р. був призначений фабричним інспектором інженер-технолог Н. Іловайський, який мав наглядати за Борзенським, Глухівським, Конотопським, Кролевецьким, Новгород-Сіверським, Ніжинським і Стародубським повітами [9, с. 8].

У Києві з 1908 р. працював комерційний інститут, а ще раніше, у 1896 р., відкрито школу та спеціальні класи, де навчалися торговій справі діти не молодші 12 років, незалежно від станової та національної належності. Значну роль у налагодженні роботи останніх двох навчальних закладів відіграв відомий підприємець М. Терещенко, який пожертвував на їх потреби у 1896 р. 100 тис. крб. [5, с. 76].

В Україні вищі комерційні заклади були створені в Києві і Харкові. Ідея створення закладу комерційних і економічних наук в Києві виникла ще у 1903 р., проте тільки в 1906 р. були створені вищі комерційні курси. Зразу ж поставлено питання про перетворення курсів у комерційний інститут. У 1907 р. розроблено і надіслано в Міністерство торгівлі і промисловості проект постанови інституту, який був затверджений ним лише в травні 1908 р. і з цього часу курси перетворюються у київський комерційний інститут [6, с. 43].

Навчальний план інституту включав такі блоки наукових дисциплін: економічні науки, юридичні науки, історія і філософія науки, фізико-математичні і залізнична справа, товарознавство, гігієна, комерційні науки, куди входило рахівництво, фабрично-заводське і сільськогосподарське рахівництво, комерційна арифметика, банківська бухгалтерія та ін. Київський комерційний інститут проіснував півтора десятиліття (1906–1920 рр.), вніс відчутний вклад у розвиток економічної вищої освіти [6, с. 44].

Проблема технічної освіти в Україні набула особливої актуальності в останні два десятиліття XIX ст. Завдяки зручному економіко-географічному розташуванню, зокрема, Харкова, налагоджено повноцінний зв'язок між ринками Центрального та Південно-Західного регіонів імперії, що перетворило місто на один із центрів фабрично-заводського виробництва. Активна позиція технічної інтелігенції царського краю, фінансова підтримка приватного сектора економіки призвели до відкриття Харківського технологічного інституту. Проте ситуація із забезпеченням інженерних кадрів для виробництва країни продовжувала залишатися складною. У 1896 р. в Російській імперії існувало 12 технічних інститутів, студентський контингент яких становив 5916 осіб. Така кількість майбутніх фахівців не задовольняла потреби промисловості і сільського господарства. Окрім того, виявлено низку переваг політехнічної освіти над технологічною. Цю ідею підтримували як науковці, так і підприємці. Ось чому організовано у 1896 р. на базі Ризького політехнічного училища інститут відповідного профілю. Практичне втілення цієї ідеї передові вчені здійснили і в Києві [8, с. 55–56].

Ряди технічної інтелігенції поповнювали також випускники фізико-математичних факультетів університетів, про що свідчить таблиця 1.

Таблиця 1

Кількість студентів фізико-математичних факультетів

Університет	Рік								
	1861	1865	1870	1875	1880	1885	1890	1895	1899
Харківський	128	32	81	47	106	174	132	132	197
Київський	260	129	112	72	131	290	265	332	396
Одеський	–	64	120	81	146	218	152	209	434

[10, с. 112].

Як видно із наведених даних, у Київському університеті навчалася більшість таких студентів. Проте не всіх випускників можна зарахувати до числа технічних спеціалістів, більша частина з них працювала учителями. Роль технічної інтелігенції в соціально-економічному розвитку країни недооцінювалася, що гальмувало науково-технічний прогрес.

Вкрай негативний на розвиток економіки України позначилася відсутність майже до кінця XIX ст. вищих навчальних закладів технічного спрямування. Імперіалісти Англії, Бельгії, Франції монополізували в Україні металургійну і кам'яновугільну промисловість. Забезпечивши підприємства найновішим обладнанням, укомплектувавши своїми спеціалістами, вони створювали конкуренцію, гальмуючи розвиток вітчизняних інженерних кадрів. У пошуках виходу зі становища, в 1884 р. царська влада розробила загальний план промислового розвитку країни. Документ свідчив про розуміння його авторами важливості розвитку вищої технічної освіти [10, с. 112].

Відкриття у 1885 р. Харківського практичного технологічного інституту з механічним і хімічним відділами було першим кроком до реалізації названих завдань влади. Перший набір у цей навчальний заклад становив 125 студентів (85 на механічне і 40 на хімічне відділення), хоча бажаних було 286 осіб. У 1896 р. про прийом в інститут подали прохання 300 осіб, при реальному забезпеченні навчанням 110 вакансій, що свідчило про значну популярність технічних професій. З наступного року контингент слухачів збільшився з 500 – до 1000 осіб. Упродовж 1885–1910 рр. інститут підготував 1557 спеціалістів, у тому числі 1094 на механічному і 463 на хімічному відділеннях [10, с. 113].

На один Харківський практичний технологічний інститут в Україні, де функціонувало більше 100 цукрових заводів, інтенсивно розвивалася гірничодобувна і металургійна промисловість в Донецькому і Криворізькому басейнах, не міг забезпечити промисловість і сільське господарство спеціалістами. Крупна буржуазія, особливо гірничопромислова, не бажала миритися з цим. На з'їздах гірничопромисловців піднімалися питання про відкриття у Катеринославі вищого навчального закладу, про встановлення 10-річного терміну для заміщення всіх відповідних посад вітчизняними інженерами і техніками на підприємствах, які належали іноземним компаніям [10, с. 113].

Доки у правлячих колах було дискусійним питання про те, де буде функціонувати гірничий інститут – у Катеринославі, чи Катеринобурзі, київський біржовий комітет висунув пропозицію створити технічний вуз у Києві. При значній фінансовій підтримці цукрозаводчиків Л. Бродського і М. Терещенка та інших у 1898 р. в Києві відкрився політехнічний інститут з інженерно-будівельним, механічним, хімічним і сільськогосподарським відділеннями. Його випускники мали право на одержання чину XII класу, а тим, хто закінчив із відзнакою, мали змогу займати посади завідувачів промисловими підприємствами, сільськогосподарськими фірмами, станціями, заводами, а також викладати у спеціальних навчальних закладах. Через рік засновано Катеринославське вище гірниче училище, яке готувало техніків із гірничої і заводської спеціальності (з 1900–1901 навчального року і інженерів) [10, с. 113]. Це училище в 1912 р. перетворили на гірничий інститут. У ньому працювали у ті роки видатні вчені: в галузі гірничих наук – О. Терпигорєв, М. Протодьяконов, Л. Шевяков, М. Федоров, геолог М. Лебедев, механік О. Динник, металурги М. Павлов, Л. Фортунато, хімік Л. Писаржевський, математик Д. Синцов та ін. На заводах Катеринослава працювали талановиті металурги та інженери: М. Курако, С. Тельний, Ю. і О. Горяїнови [4, с. 21–22].

За соціальним походженням в Харківському технологічному інституті станом на 1 січня 1897 р. навчалось 37,3 % студентів дворянського походження, 43 % – із купців, міщан, ремісників, 13,4 % – із селян, козаків. Половину студентів Київського політехнічного інституту першого набору становили вихідці із дворян, інші – діти почесних громадян і купців першої гільдії, духовництва, військових, міщан, купців другої гільдії. У звіті інституту за 1898 р. зазначалося, що переважна частина студентів була дуже бідною [10, с. 113–114].

Оклад інженерів з вищою кваліфікацією у 90-ті рр. XIX ст. становив від 2 – до 4 тис. крб. щорічно. Високооплачувана частина технічної інтелігенції за власним матеріальним і соціальним станом наближалася до буржуазії [10, с. 115].

Надзвичайно плідною виявилася діяльність Російського технічного товариства (1866–1929 рр.). Окрім пропонування ідей поширення освіти, останнє займалося практичними питаннями. Воно активно співпрацювало із найрізноманітнішими як громадськими та приватними, так і державними організаціями й установами. Товариство на високому науковому рівні розробило та обґрунтувало різні програми розвитку технічної освіти, визначило її основну структуру. Його Київському відділенню вдалося втілити у життя низку технічних задумів [8, с. 57].

Діяльність технічної інтелігенції сприяла гармонізації взаємовідносин природи і людини, підвищенню рівня загальної технічної освіти населення, 9 відділень Російського технічного товариства, які діяли в Україні, поряд із науково-технічними дослідженнями, здійснювали лекційно-пропагандистську роботу. Члени товариства зробили значний вклад у розвиток надр Донбасу, вирішення практичних задач промислового виробництва. У 1871 р. в селі Городище Черкаського повіту Київської губернії, в одному із центрів цукрової промисловості Росії, розпочало функціонувати відділення Російського технічного товариства, пізніше перенесене у Київ. У тому ж році засноване Одеське відділення, об'єднавши 47 спеціалістів інженерно-технічного, архітектурного і військового профілів. У 1880 р. засноване Харківське, в 1894 р. – Катеринославське відділення Російського технічного товариства. Відсутність координаційного центру наукових досліджень призвело до того, що досліди і експерименти часто дублювалися, а інколи залишалися незавершеними. Лише завдячуючи особистій ініціативі підприємців та інженерів стало можливим, наприклад, удосконалення технології цукрового виробництва [10, с. 117].

Питання про те, наскільки значна потреба у спеціалістах, які б володіли вищими спеціальними технічними знаннями і які могли б керувати та управляти як державними технічними закладами,

так і приватними підприємствами, неодноразово розглядалися на засіданнях Російського технічного товариства. Набуття вищої технічної освіти в Росії на той час обмежувалося 12 вищими технічними навчальними закладами: 6 – у Петербурзі (Технологічний інститут імператора Миколи I; Інститут цивільних інженерів імператора Миколи I; Гірничий інститут імператриці Катерини II; Інститут інженерів шляхів сполучення імператора Олександра I; Лісовий інститут; Електротехнічний інститут); 3 – у Москві (Імператорське технічне училище; Імператорське інженерне училище відомства шляхів сполучення; Сільськогосподарський інститут); а також Харківський технологічний інститут імператора Олександра III; Ново-Олександрійський інститут сільського господарства і лісництва (Люблінської губернії), Ризький політехнічний інститут. У них здобувало освіту майже п'ять з половиною тисяч (5497) студентів. Тим часом наплив слухачів у ці заклади був настільки великий, що адміністрація вимушена була відмовляти у прийомі половині бажаючих. У 1896 р. відмовлено 1733 особам, які успішно склали вступні іспити. Тому висловлювалися думки про доцільність заснування політехнікумів як учбових закладів, які б відкрили доступ до вищої освіти принаймні ще 2000 вихованцям та випускали кожного року по 200 підготовлених техніків, які б сприяли, при найменших фінансових витратах, найбільш швидкому розповсюдженню у країні вищої спеціальної освіти та підготовці фахівців для викладання різних спеціальних галузей техніки [1, с. 124–125].

Намагаючись задовольнити потреби держави у вищій технічній освіті, урядові установи, такі, як Міністерство фінансів та Міністерство народної освіти, у 1898 р. відкрили декілька вищих технічних навчальних закладів: Варшавський політехнічний інститут імператора Миколи II, Київський політехнічний інститут імператора Олександра II та розширили вже існуючі – Санкт-Петербурзький технологічний інститут імператора Миколи I, Московське імператорське технічне училище та Харківський технологічний інститут імператора Олександра III [1, с. 125].

Підготовка висококваліфікованих спеціалістів складалася з трьох основних напрямків: опанування елементів вищої загальної освіти відповідно до спеціальності; опанування спеціальними технічними знаннями; набуття практики у ролі техніка під загальним керівництвом досвідченого інженера [1, с. 125].

Технічна інтелігенція поступово займала чільні місця в соціально-економічній структурі суспільства. Якщо у 1885 р. із 22322 керівників підприємств лише 1608 мали вищу і середню освіту, в тому числі 535 іноземців (7 %), то до кінця століття інженерно-технічних спеціалістів в Росії нараховувалося 4010 осіб [10, с. 117].

У Наддніпрянщині прошарок технічної інтелігенції у XIX ст. був незначним. Питання підготовки інженерних кадрів було проблематичним. Нестача спеціалістів технічного профілю негативно позначалася на становіщі економіки. Самодержавство виявилось неспроможним забезпечити подальший економічний прогрес суспільства, вирішити проблеми технічного переустаткування підприємств, індустріалізації промислового виробництва [10, с. 117–118].

Отже, аналіз професійного складу інтелігенції України показує, що сфера її інтелектуальної діяльності була досить значною: промислове і сільськогосподарське виробництво, наука, освіта, медицина, література, мистецтво. В умовах самодержавства вона обмежувалася рамками великодержавної політики, яка нехтувала національними проблемами [10, с. 118].

З появою комерційних цукрових заводів потреба у досвідчених майстрах повинна була б більше загостритися. Зрозуміло, українські цукровари зверталися на Захід у пошуках кваліфікованих робітників для цукрового виробництва. Маючи на увазі те, що праця даних спеціалістів добре оплачувалася, відбувався потужний приплив в Росію іноземців, серед яких було багато «авантюристів» і «шарлатанів» [3, с. 239].

Для механічних робіт на парових цукрових заводах приходилося звертатися за допомогою до іноземних механіків. Саме великі парові заводи мали у вигляді допоміжних підприємств механічні заклади (у Бобринського, Яхненка і Симиренка). Ці заклади служили джерелом знань і навиків в області механічних робіт, потрібних для цукрових заводів. Без сумніву, ці заклади сприяли поширенню і покращенню ремісництва в країні і збільшенню кількості механіків на підприємствах [3, с. 243].

Відсутність досвідчених цукроварів, як зазначав К. Воблий, мала спонукати власників цукроварень вжити певних заходів, щоб цю проблему усунути [2, с. 84]. Наприкінці XIX ст. брак вітчизняних фахівців із вищою технічною освітою став ще відчутнішим. В Україні спостерігалася висока концентрація цукрового виробництва, яка постійно зміцнювала свої позиції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Однак, цей процес гальмувався домінуванням на виробництві практиків (працівників без освіти, або із середньою спеціальною освітою), які у 80-х рр. XIX ст. становили переважну більшість. Як відомо, в результаті вдосконалення заводської техніки у цукровій галузі особливо загострилося питання зміни практиків кваліфікованими інженерними кадрами [8, с. 56].

Склад вищих службовців на цукроварнях України у другій половині XIX ст. можна прослідкувати з даних табл. 2.

Таблиця 2

Кількість вищих службовців на цукроварнях Наддніпрянщини у другій половині XIX ст. (у %)

Роки	Всього службовців	З вищою освітою	З середньою освітою	Інші
1886–1887	1170	25,2	33	41,8
1891–1892	1495	30,8	33,9	35,8

[2, с. 85].

Старших службовців на цукроварнях з вищою освітою було небагато, зокрема, тих, які мали вищу освіту, було ще менше. Деякі дослідники до цієї групи зараховують осіб, які закінчили технічні та агрономічні навчальні заклади (див. табл. 3).

Таблиця 3

Кількість осіб із вищою та середньою спеціальною освітою у другій половині XIX ст. (у %)

Роки	З вищою спеціальною освітою	З середньою спеціальною освітою
1886–1887	16,9	17,6
1891–1892	21,8	19,2

[2, с. 86].

Отже, у другій половині 80-х рр. XIX ст. вищих службовців, які отримали вищу спеціальну освіту, було близько 1/5. Відповідальні посади займали цілком невідготовлені особи [2, с. 86].

Технічна реконструкція цукрової промисловості, поява та поширення акційної форми, виникнення низки спеціальних закладів – усе це сприяло тому, що цукрова промисловість одержала освічених фахівців. Вихованці Петербурзького технологічного інституту посідали домінуюче місце серед директорів зі спеціальною вищою освітою. Цей інститут відіграв важливу роль у підготовці вищих кадрів для цукробурякової промисловості. Деякі дослідники цієї проблеми неодноразово звертали увагу на готовність кадрів для цієї галузі промисловості. На кінець XIX ст. директори, старші помічники, механіки і хіміки повинні бути з вищою технічною освітою. Усіх службовців на 225 заводах період нараховувалося 900 осіб, проте з вищою освітою було 262 особи, тобто 29 %. За іншими даними, в загальному, в промисловості осіб із вищою освітою нараховувалося 4,97 %. Таким чином, цукрова промисловість набагато випереджала інші галузі промисловості. Проте необхідно зазначити, що 100 % керівників мали вищу освіту [2, с. 87].

Потреба у техніках в цей період становила 60 тис. осіб. Чотири технологічні інститути готували тільки десятку потрібних спеціалістів щороку [2, с. 87]. Кваліфіковані спеціалісти цукрової промисловості розуміли важливість цієї проблеми, але до них уряд не прислуховувався і тому це питання залишалося нерозв'язаним аж до 1917 р. Водночас, в Україні існувало декілька приватних сільськогосподарських навчальних закладів, заснованих економічно спроможними підприємцями з підготовки фахівців для власних та інших приватних господарств [7, с. 94].

Таким чином, забезпечення промисловості, транспорту, торговельної і банківської системи, а також культурної сфери кваліфікованими кадрами з кожним десятиліттям поліпшувалося. Поряд із зусиллями держави, наукової і технічної інтелігенції, земських і міських органів управління, активну участь у цій справі брали представницькі об'єднання торговельно-промислового прошарку, насамперед, купецькі товариства і біржові комітети та окремі його представники. Особливо вагомий внесок промисловці і купці зробили у розвиток мережі ремісничих, технічних, торгових шкіл і класів, комерційних училищ, які давали початкову і середню фахову освіту, тісно пов'язану з промисловістю і торгівлею. Вони нерідко виступали ініціаторами у влаштуванні професійних навчальних закладів із підготовки спеціалістів для нових галузей промисловості.

Список використаних джерел

- Афанасьєва З. До історії Київського політехнічного інституту імператора Олександра II // Пам'ять століть. 2007. №4–5. С. 123–131.
- Воблій К. Г. Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловості: в 3 т. К.: Всеукраїнська Академія наук, 1931. Т. 3. 270 с.
- Воблій К. Г. Опыт истории свёкло-сахарной промышленности СССР. (До освобождения крестьян 1861 г.). М.: Издание правления сахаротреста, 1928. Т. 1. 412 с.
- Історія міст і сіл Української РСР. Дніпропетровська область. К.: Інститут історії Академії наук УРСР, 1969. (Серія книг «Історія міст і сіл Української РСР»): у 26 т. / голов. редкол.: Тронько П. Т. (голова) [та ін.], 1969. 958 с.
- Круляк Б. А. Торговельна буржуазія в Україні (60-ті роки XIX ст. – 1914 р.) // Український історичний журнал. 1994. № 6. С. 72–81.
- Лортикян Э. Л. Государство и рынок: очерки экономической истории Украины. ООО «РИРЕГ», 1997. 174 с.
- Ніколаєва Т. М. Роль підприємців України в розвитку професійної освіти (остання третина XIX – початок XX ст.) // Український історичний журнал. 2005. № 1. С. 82–96.
- Ховрич С. М. З історії розвитку вищої технічної освіти в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. (на матеріалах Київського політехнічного інституту) // Український історичний журнал. 2007. № 5. С. 55–

65. 9. Черниговская земская неделя. 27 декабря 1913. 10. Шип Н. А. Интеллигенция на Украине (XIX в.): историко-социологический очерк / [под ред. В. Г. Сарбея]. К.: Наукова думка, 1991. 172 с.

References

1. Afanasieva Z. Do istorii Kyivskoho politekhnichnoho instytutu imperatora Oleksandra II [In the history of the Kiev Polytechnic Institute of Emperor Alexander II]. Pamiat stolit. 2007. №4–5. S. 123–131. 2. Voblyi K. H. Narysy z istorii rosiisko-ukrainskoi tsukroburiakovoï promyslovosti [Essays on the history of the Russian-Ukrainian sugar-beet industry]: v 3 t. K.: Vseukrainska Akademiia nauk, 1931. T. 3. 270 s. 3. Voblyi K. G. Opyt istorii sveklo-sakharnoi promyshlennosti SSSR. (Do osvobozhdeniya krest'yan 1861 g.) [Experience of the history of the beet-sugar industry of the USSR. (Before the liberation of the peasants in 1861)]. M.: Izdanie pravleniya sakharotresta, 1928. T. 1. 412 s. 4. Istoriia mist i sil Ukrainiskoi RSR. Dnipropetrovska oblast [History of cities and villages of the Ukrainian SSR. Dnipropetrovsk region]. K.: Instytut istorii Akademii nauk URSR, 1969. (Serii knyh «Istoriia mist i sil Ukrainiskoi RSR»: u 26 t. / holov. redkol.: Tronko P. T. (holova) [ta in.]), 1969. 958 s. 5. Kruhliak B. A. Torhovelna burzhuaizii v Ukraini (60-ti roky XIX st. – 1914 r.) [Trading bourgeoisie in Ukraine (60s of the XIX century – 1914)]. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 1994. №6. S. 72–81. 6. Lortikyan E. L. Gosudarstvo i rynek: ocherki ekonomicheskoi istorii Ukrainy [State and market: essays of the economic history of Ukraine]. ООО «RIREG», 1997. 174 s. 7. Nikolaieva T. M. Rol pidpriyemtsiv Ukrainy v rozvytku profesiinoi osvity (ostannia tretyna XIX – pochatok XX st.) [The role of entrepreneurs of Ukraine in the development of vocational education (the last third of the XIX – the beginning of XX century)]. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 2005. №1. S. 82–96. 8. Khovrych S. M. Z istorii rozvytku vyshchoi tekhnichnoi osvity v Ukraini naprykintsi XIX – na pochatku XX st. (na materialakh Kyivskoho politekhnichnoho instytutu) [From the history of the development of higher technical education in Ukraine in the late nineteenth and early twentieth centuries. (on the materials of the Kiev Polytechnic Institute)]. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 2007. №5. S. 55–65. 9. Chernigovskaya zemskaya nedelya. 1913. №42. 27 dekabrya. 10. Ship N. A. Inteligentsiya na Ukraine (XIX v.): istoriko-sotsiologicheskii ocherk [Intellectuals in Ukraine (XIX century.): Historical Sociological Essay] / [pod red. V. G. Sarbeya]. K.: Naukova dumka, 1991. 172 s.

Mykola Moskalyuk

THE ROLE OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN SPECIALISTS' TRAINING FOR INDUSTRY OF UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE XIX – AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURIES

The article investigates the role of higher educational institutions, entrepreneurs, the history of the development of higher technical education in the training of specialists for industry in Ukraine in the second half of XIX – early XX century. The selection of qualified specialists, the emergence of special educational institutions contributed to the fact that the industry gained specialists who played an important role in the further industrial development of Ukraine. The development of industry contributed to the formation of permanent workers, who were separated from agriculture and deprived of means of production.

Key words: specialists, industry, educational institution, Ukraine, Russian empire, province.

УДК 94(477)

Віктор Сусоров

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ХЕРСОНЩИНІ (1917–1927 РР.)

У статті висвітлюються перші кроки розвитку вищої освіти на Херсонщині у 20-і рр. ХХ ст. На конкретному матеріалі розкрито нелегкий шлях створення і розвитку вищої освіти, показано форми і методи керівництва нової влади щодо підготовки фахівців вищої кваліфікації із середовища робітників і селян.

Ключові слова: вища освіта, робітфаки, кадри вищої кваліфікації, спеціальні курси, сільська інтелігенція.

Проблема розвитку вищої освіти на Херсонщині в 1917–1927 рр. до цього часу спеціально не досліджувалася. Однак певний матеріал побіжно в історичній та краєзнавчій літературі вже висвітлювався [1–3]. У статті на підставі аналізу історичної та краєзнавчої літератури, документів і періодичної преси автор прагне висвітлити становлення та розвиток вищої освіти на Херсонщині у зазначений період.

Відбудова народного господарства, формування нової соціалістичної культури на початку 20-х рр. ХХ ст., викликали потребу в кваліфікованих і політично свідомих кадрах робітників і селян. Зростаючими темпами відбувалося формування кадрів нової інтелігенції. Основну роль у цьому процесі відіграли вищі та середні спеціальні навчальні заклади, кількість яких швидко зростала. В Україні запроваджувалася єдина система вищої технічної, сільськогосподарської і соціально-